

مرکز مدیریت حوزه علمیه استان قم

رساله علمی سطح ۳

موضوع رساله:

راهکارهای نهادینه کردن باور به معاد در جامعه معاصر

استاد راهنما: حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محمد داوودی

استاد مشاور: حجت‌الاسلام و المسلمین علی‌احمد پناهی

محقق: حسین شریفی

سال تحصیلی ۹۲-۹۳

چکیده

این رساله در صدد است که بهترین راهکارهای ممکن برای نهادینه کردن باور معاد را از کتاب و سنت استخراج نماید تا مربیان، آموزگاران و اساتید بتوانند با اتکا به آن متریبان و مخاطبینشان را در این عرصه تحت تعالیم مناسب قرار دهند. روش گردآوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها کیفی و از نوع تفسیری - استنتاجی است. دست آوردهای تحقیق، ارائه روش‌ها، شیوه‌ها و ابزارهایی است که به وسیله آن‌ها می‌توان تعلیمات اعتقادی و دینی خصوصاً مسئله معاد را به جذاب‌ترین و اثرگذارترین وجه ممکن در محیط‌های آموزشی به مخاطبین عرضه کرد.

یافته‌های تحقیق در این رساله به این صورت عرضه شده است: مباحث تمهیدی: در این قسمت از رساله دور نمایی از بحث مطرح و به کلیات مطالب مورد نظر پرداخته شده است. اصل اعتقادی معاد، اهمیت آن در دین مبین اسلام و ضرورت پرداختن به این مسئله در جامعه از جمله مباحثی است که در مورد آن سخن به میان آمده است.

فصل اول: در این فصل به تبیین موضوع معاد؛ تعریف لغوی و اصطلاحی آن، بیان جایگاه معاد در هندسه دین و معارف اسلامی و معرفی منازل مختلف آخرت با توجه به آن چه در متون دینی آمده، پرداخته شده است.

فصل دوم: لازمه ارائه راهکارهای مناسب آموزشی این است که به شرائط مثبت و منفی جامعه احاطه و اطلاعات کافی داشته باشیم لذا در این فصل وضعیت موجود جامعه معاصر در خصوص معاد باوری مورد بررسی قرار گرفته تا بتوان متناسب با نیازهای جامعه و آسیب‌هایی که آن را تهدید می‌کند، شیوه‌ها و روش‌های اثر گذار و مفید ارائه کرد.

فصل سوم: در این فصل به بیان راهکارهای نهادینه کردن باور معاد در جامعه و منابعی که این راهکارها از آن استخراج شده پرداخته شده است. این راهکارها عبارتند از؛ اعطای بینش، ترغیب و ترهیب.

فصل چهارم: در فصل چهارم شیوه‌های معرفی می‌شود که در عرصه آموزش معاد، مکمل روش‌های اعطای بینش،

ترغیب و ترهیب هستند و به وسیله آن‌ها می‌توان در مرتبه اثر عمیق، دقیق و جذاب تری گذاشت؛ این شیوه‌ها عبارتند از: تشبیه و تمثیل، داستان، موعظه حسنه، ادعیه و زیارات و اسوه سازی. روش‌هایی که در فصل سوم بیان شد برای اثر گذاری بهتر باید در قالب یکی از این شیوه‌ها قرار گیرد.

فصل پنجم: در آخرین فصل ابزارهای اجرایی روش‌ها و شیوه‌های فوق، بیان شده است که عبارتند از ابزار گفتاری، نوشتاری و نمایش. هر کدام از این ابزارها دارای دارای ویژگی‌ها و مزایایی هستند که به دقت مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها: راهکار، نهادینه کردن، باور معاد، جامعه معاصر.

فهرست مطالب

کلیات

۱. مقدمه ۱
۲. بیان مسئله ۲
۳. مفاهیم کلیدی ۲
۴. ضرورت انجام این تحقیق ۴
۵. اهداف تحقیق ۵
۶. سؤالات تحقیق ۵
- الف) سؤال اصلی ۵
- ب) سؤالات فرعی ۵
۷. پیشینه تحقیق ۶
۸. روش‌شناسی تحقیق ۶
۹. ابزار گردآوری اطلاعات ۷

فصل اول: جایگاه معاد در هندسه دین

۱. نگاهی به معاد در معارف اسلامی ۱۲
- ۱-۱. مرگ ۱۳
- ۱-۲. برزخ ۱۷
- ۱-۲-۱. فشار و عذاب قبر ۱۹
- ۱-۲-۲. سؤال قبر ۲۰
- ۱-۳. نفخ صور ۲۱
- ۱-۴. قیامت ۲۳
- ۱-۵. سؤال در قیامت ۲۵
- ۱-۶. میزان ۲۶
- ۱-۷. صراط ۲۷
- ۱-۸. بهشت ۲۸
- ۱-۹. جهنم ۲۹

فصل دوم: وضعیت موجود جامعه در خصوص معادباوری

۱. جامعه معاد باور ۳۲
۲. موانع گسترش و تعمیق باور معاد ۳۳

۳۳	۲-۱. موانع درونی
۳۴	۲-۱-۱. هوای نفس
۳۵	۲-۱-۲. غفلت
۳۶	۲-۱-۳. عدم شناخت
۳۶	۲-۲. موانع برونی
۳۶	۲-۲-۱. سستی وضعف نهادهای آموزشی
۳۷	۲-۲-۲. تهاجم فرهنگی
۳۸	۲-۲-۳. شیطان

فصل سوم: راهکارهای نهادینه کردن باور معاد

۴۲	۱. منابع استخراج راهکارها
۴۴	۲. راهکارهای نهادینه کردن باور معاد
۴۴	۱. آگاهی‌بخشی و اعطای بینش
۴۶	۱-۱. یادآوری بازگشت به سوی خدا
۴۸	۱-۲. بیان اوصاف قیامت است
۴۹	۱-۳. بیان ارزش، منزلت و آثار پر برکت آخرت‌گرایی
۴۹	۱-۴. مقایسه دنیا و آخرت؛
۵۱	۲. ترغیب
۵۲	۲-۱. توصیف بهشت و نعمت‌های مادی
۵۳	۲-۲. بیان نعمت‌های معنوی
۵۵	۳. ترهیب
۵۶	۳-۱. بیان لحظات جان سپردن
۵۷	۳-۲. بیان عذاب‌های قبر
۵۸	۳-۳. ترسیم صحنه‌های قیامت
۶۰	۳-۴. بیان لحظات حسابرسی اعمال
۶۲	۳-۵. بیان سخنان دوزخیان
۶۴	۳-۶. بیان عذاب‌های جسمانی جهنم
۶۵	۳-۷. بیان حسرت و عذاب‌های روحی

فصل چهارم: شیوه‌های نهادینه کردن باور معاد

۶۸	۱. تمثیل و تشبیه
۶۹	۱-۱. تمثیل و تشبیه به طبیعت و خلقت و امور محسوس
۷۱	۱-۲. تشبیه به تجارت
۷۲	۱-۳. تشبیه به خواب
۷۳	۲. داستان
۷۴	۲-۱. حضرت ابراهیم <small>علیه السلام</small> و احیای مردگان
۷۵	۲-۲. احیای عَزَبَر

- ۲-۳. اصحاب کهف ۷۶
- ۲-۴. زنده شدن مقتولی از بنی اسرائیل ۷۷
- ۲-۵. مردگانی که به وسیله حضرت مسیح علیه السلام زنده شدند ۷۸
- ۲-۶. زنده شدن گروهی از بنی اسرائیل ۷۸
- ۲-۷. زنده شدن گروهی از درگذشتگان به دعای حزقیل علیه السلام ۷۸
۳. موعظه حسنه ۷۹
- ۳-۱. پنددهنده ۸۲
- ۳-۱-۱. هماهنگی گفتار و کردار ۸۲
- ۳-۱-۲. گفتار نیکو ۸۳
- ۳-۱-۳. توجه به وضع روحی و روانی مخاطب ۸۴
- ۳-۱-۴. در نظر گرفتن شرایط محیطی و زمانی ۸۴
- ۳-۲. پندگیرنده ۸۵
- ۳-۳. پند ۸۶
۴. ادعیه مأثوره و زیارات ۸۶
۵. ارائه الگو و اسوه سازی ۹۱
- ۵-۱. شیوه ارائه الگو در قرآن ۹۲
- ۵-۲. ارائه الگو در روایات ۹۴

فصل پنجم: ابراهای درونی سازی

۱. گفتار ۹۸
- ۱-۱. سخنرانی ۹۸
- ۱-۲. بحث گروهی ۱۰۰
- اصول کلی آموزش گفتاری ۱۰۱
۱. مقدمه چینی ۱۰۱
۲. ایجاد انگیزش در یاد گیرندگان ۱۰۱
۳. رعایت تفاوت های فردی ۱۰۱
۴. داشتن ابتکار و اجرای فعالیت های متنوع آموزشی ۱۰۲
۵. دادن تکلیف به متریان ۱۰۲
۶. توضیح دادن ۱۰۲
۷. نحوه سخن گفتن ۱۰۲
۸. ترغیب یادگیرندگان به یادداشت برداری ۱۰۳
۲. نوشتار ۱۰۳
۳. نمایش ۱۰۵
- ۳-۱. انواع نمایش ۱۰۵
- ۳-۱-۱. نمایش در کلیسا ۱۰۵
- ۳-۱-۲. تعزیه ۱۰۷

۱۰۸	..... پرده خوانی. ۳-۱-۳
۱۱۱	..... مزیت‌های نمایش. ۳-۲
۱۱۱	..... جذابیت و تأثیر گذاری. ۳-۲-۱
۱۱۲	..... هماهنگی و تناسب با عصر حاضر. ۳-۳-۲
۱۱۲	..... فراگیر بودن مخاطبان. ۳-۳-۳
۱۱۲	..... ماندگاری و بازیابی بهتر. ۳-۳-۴

فصل ششم: خلاصه و نتیجه گیری

۱۱۶	..... مقدمه. ۱
۱۱۷	..... خلاصه یافته‌های تحقیق. ۲
۱۲۱	..... نتیجه گیری. ۳
۱۲۲	..... محدودیت‌ها. ۴
۱۲۲	..... پیشنهادها. ۵
۱۲۲	..... ۵-۱. پیشنهادهای پژوهشی.
۱۲۳	..... ۵-۲. پیشنهادهای کاربردی.
۱۲۴	..... منابع.

کلیات

۱. مقدمه

یکی از ارکان ادیان آسمانی «اعتقاد به آخرت» است که همواره ایجاد و تقویت آن در جوامع بشری سرلوحه برنامه‌های تربیتی رسولان الهی قرار داشته است. تمامی راهنمایان آسمانی، انسان‌ها را به «باور قیامت» فرا خوانده‌اند، آن‌گونه که تبیین و تعمیق آن، به موازات اعتقاد به مبدأ و توحید بوده است.

آثار اعتقاد معاد، ابعاد فردی و اجتماعی زندگی انسان را تحت الشعاع قرار داده و به انسان جهان بینی و نگرشی عمیق می‌دهد به گونه‌ای که انسان مرگ اندیش محور زندگی را حیات ابدی اخروی قرار می‌دهد (نه دنیا و مظاهر آن) و به هر چه آخرت ساز است رو می‌آورد و به آن اهتمام می‌ورزد، اعمال و کردار خود را حساب شده انجام می‌دهد و آن‌ها را تحت نظارت دقیق، ماندگار و دارای اثر می‌بیند، همانگونه که خدای سبحان می‌فرماید: «فمن يعمل مثقال ذرة خیرا یره و من يعمل مثقال ذرة شرا یره»^۱ وجود چنین بینشی در هر جامعه‌ای باعث رشد و تحول عظیم در بعد فرهنگی، روابط اجتماعی و حتی اقتصادی می‌گردد و جامعه را از سکون و پس رفت در شهوات و مادیات نجات می‌دهد. لذا در تعداد قابل توجهی از آیات قرآنی، مستقیم و غیر مستقیم، به آخرت، اعتقاد به آن و آثار معادباوری اشاره شده است. براساس طبقه بندی موضوعی قرآن کریم، بیش از ۱۶۴۰ آیه، معادل ۲۵/۸ درصد از کل آیات به تبیین و تشریح موضوع قیامت و آخرت اختصاص دارد.

در اهمیت و جایگاه آخرت‌گرایی همین بس که حضرت حق یاد معاد را بهترین جایزه پیامبران خود قرار داده است. این نعمت ویژه ایست به بندگان برجسته و خاص؛ ابراهیم و اسحاق و یعقوب؛ «إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرِي الدَّارِ وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ»؛ ما آنان را با [صفت بسیار پرازش] یاد کردن سرای آخرت با اخلاصی ویژه خالص

ساختیم. به یقین آنان در پیشگاه ما از برگزیدگان و نیکان‌اند.^۱ در این آیه شریفه به نکته حائز اهمیتی اشاره شده است؛ خدای سبحان یاد آخرت را برای انبیاء و مرسلینش، وسیله تربیت، تکامل و نیل به مقام عالی مخلصین قرار داده است؛ قلعه ایمنی که بزرگ‌ترین و قدرترین دشمن بشر؛ شیطان، گفت: «فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ؛ به عزتت سوگند همه آنان را گمراه می‌کنم، مگر بندگان خالص شده‌ات را.»^۲ و از فریب آن‌ها اظهار عجز و ناتوانی کرد. بنابر این می‌توان گفت مهمترین وسیله برای ایجاد جامعه دینی و الهی، نهادینه کردن باور معاد در جامعه است. بر این اساس در این تحقیق تلاش شده بهترین و مهمترین راهکارهایی که می‌توان به وسیله آن‌ها اولاً معاد را آموزش داد و ثانیاً اعتقاد به آن را عمیق‌تر کرد، ارائه شود.

۲. بیان مسئله

مسئله معاد را می‌توان از زاویه های گوناگونی مورد بحث و بررسی قرار داد؛ مانند اثبات معاد، چگونگی و جزئیات آن و یا آثار اعتقاد به آن و مباحث بسیار زیادی که پیرامون این موضوع مهم مطرح است، اما در این تحقیق در صدد هستیم تا راهکارهایی معرفی شود که به وسیله آن‌ها بتوان در جامعه معاصر باور به معاد را ایجاد و تقویت نمود. منظور از راهکار هر نوع فعالیتی است که ما را به این هدف برساند و به همین جهت شیوه و روش و ابزار را در برمی‌گیرد. منبع این تحقیق قرآن کریم و سیره نورانی حضرات معصومین علیهم السلام است و تلاش شده روش‌ها و شیوه‌ها از این دو منبع گرانبها استنباط و استخراج شود و در بحث ابزارها با تکیه به روان‌شناسی و علوم تربیتی ابزارهای مناسب و مؤثر جهت اجرای روش‌ها و شیوه‌ها معرفی گردد.

۳. مفاهیم کلیدی

برای روشن شدن محدوده موضوع ابتدا لازم است تا مفاهیم بکار رفته در موضوع پایان نامه به دقت تعریف شوند. این مفاهیم عبارتند از؛ راهکار، نهادینه کردن، باور و معاد، که به توضیح آن‌ها می‌پردازیم.

الف) راهکار

راهکار در لغت اینگونه تعریف شده است؛ شیوه و روش انجام دادن کاری^۳. در این تحقیق مراد از راهکار، روش‌ها،

۱. ص، ۴۶ و ۴۷.

۲. ص، ۸۲ و ۸۳.

۳. انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ذیل واژه راهکار.

شیوه ها و ابزار هایی ست که می توان به وسیله آن ها باور به معاد را در جامعه معاصر نهادینه کرد.

روش در لغت به معنای طرز، طریقه، قاعده، قانون، راه، هنجار، شیوه، اسلوب، منوال و سبک می باشد.^۱ و در این تحقیق عبارت است از اسلوب کلی که بوسیله آن ها باور معاد در افراد جامعه ایجاد و تقویت می شود. آگاهی بخشی، ترغیب و ترهیب روش های کلی هستند که در قالب برخی شیوه ها (که جزئی تر از روش ها هستند) اجرا می شود. معانی شیوه در لغت عبارت است از؛ طور، طرز، قاعده، رسم، طریقه و سبک.^۲ مراد ما از واژه شیوه در اینجا سبک و طریقه ای ست که به وسیله آن روش های کلی تربیت اعتقادی اجرا می گردد. این شیوه ها عبارت اند از تمثیل و تشبیه، داستان، موعظه، ادعیه، ارائه الگو و اسوه سازی. برای رسیدن به هدف نهایی که نهادینه شدن باور معاد در آحاد جامعه است باید روش ها و شیوه های تربیتی را بوسیله ابزارهای مناسب پیاده کرد. معنای لغوی ابزار؛ وسیله ای که به یاری آن بتوان کاری انجام داد و به هدفی رسید.^۳ ابزار گفتار، ابزار نوشتار و ابزار نمایش و سائلی هستند که مربی می تواند با کمک آن ها در جهت القاء باور معاد گام های مؤثری بردارد و آخرت گرایی را در متریان خود نهادینه نماید.

ب) نهادینه کردن

نهادینه در لغت اینگونه معنی شده است؛ تثبیت شده، استقرار یافته.^۴ نهادینه کردن در اصطلاح یعنی درونی سازی، تثبیت و تعمیق رفتار و یا باوری در ضمیر انسان.

ج) باور

«باور مخفف "باور" به معنی قبول داشتن است»^۵ و «به مجموعه اعتقادهایی که در یک جامعه مورد پذیرش قرار گرفته است، گفته می شود».^۶ باور به معاد یکی از اصول مهم ادیان آسمانی ست که بعد از مسئله توحید، یکی از ارکان مهم و مورد تأکید فرستادگان الهی می باشد. حال چگونه و به چه ترتیبی می توان اعتقاد به آخرت را در کالبد جامعه معاصر دمید و چطور می توان این مسئله مهم و اساسی را در نهاد مردم تقویت و پررنگ کرد. در این مبحث تلاش شده با استفاده از قرآن و روایات به راهکارهایی در این زمینه دست پیدا کنیم.

۱. لغت نامه دهخدا، ذیل واژه روش.

۲. همان، ذیل واژه شیوه.

۳. انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ذیل واژه ابزار.

۴. همان، ذیل واژه نهادینه.

۵. همان، ذیل واژه باور.

۶. انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ذیل واژه باور.

«معاد از ماده عود و در لغت به معنای بازگشت و عودت می‌باشد و اصطلاحاً به عالم آخرت اطلاق می‌گردد که از ضروریات دین مبین اسلام و جزء اصول دین می‌باشد»^۱ و عبارت است از بازگشت انسان، بعد از مرگ به حیات جاودان، جهت یافتن جزای کردار خوب یا بد او که پیش از مرگ از او صادر شده است.

ع. ضرورت انجام این تحقیق

بسیاری از صاحب‌نظران عرصه تربیت دینی اهمیت این بحث را در آثار فردی و اجتماعی یافته‌اند. درحالی‌که فارغ از آثار شگرف آن، آخرت به عنوان جایگاه ابدی و جاویدان، سرنوشتی ست که پیش روی همه ماقرار دارد و نوع افراد بشر از وقوع آن غافل هستند؛ «اقترب للناس حسابهم و هم فی غفلةٍ معرضون»^۲

ضرورت این تحقیق پیش از هرچیز در غفلت‌زدایی و بیدار کردن مسافران سرای آخرت است که در خواب سنگین زمستانی خویش فرو رفته و نمی‌دانند طلای گرانبه‌ایم عمرشان را باید با چه متاعی مبادله کنند.

در مرتبه بعدی، ضرورت تدوین این نوشتار در آثار تربیتی ایمان به رستاخیز است که مهم‌ترین عامل بازدارنده انسان از طغیان در برابر خدا و معصیت اوست، زمانی که یاد قیامت از جان انسان رخت بریست وی بدون هیچ دغدغه‌ای غرق در فساد و گناه می‌شود.

با فراموش کردن روز حساب، حتی اعتقاد به ربوبیت مطلق خدای سبحان و این که او سراسر عالم را می‌پروراند نیز در تهذیب روح مؤثر نیست. اما اگر انسان خود را در برابر رب العالمین مسئول بداند و معتقد باشد که روزی پاسخ‌گوی همه کارهایش خواهد بود، این اعتقاد در تهذیب و تزکیه جان او مؤثر است.

آخرت‌گرایی و باور معاد دارای تأثیرات ارزنده فراوانی در حیطة زندگی فردی و اجتماعی می‌باشد و از مهمترین مؤلفه‌های تربیت دینی جامعه است، پیرایش افراد بشر از رذایل و آراستن آنان به فضایل از اثرات این اعتقاد می‌باشد در یک جمله می‌توان گفت قویترین و مؤثرترین وسیله برای نجات جامعه معاصر از منجلاب فساد و هدایت آن

۱. مشیری، فرهنگ زبان فارسی، ذیل واژه معاد.

۲. انبیاء، ۱.

چیزی نیست غیر از تعلیم و تحکیم اعتقاد به معاد. ولی متأسفانه هنوز در برنامه‌های تربیتی آموزش و پرورش و مراکز آموزش عالی به عنوان محیط‌های مناسب و مساعد برای تربیت دینی آحاد جامعه، جای روش‌های علمی و برنامه‌های مدون آموزش اعتقادات دینی، خصوصاً مسئله معاد، خالی است و از طرفی نیاز به شناخت حیات ابدی و نهایت زندگی و نیز تثبیت و تعمیق ایمان به آن، از نیازهای اساسی هر انسانی است و لذا با توجه به اهمیت و آثار پر برکت و ارزشمند آن، بر آن شدم با الگوگیری از قرآن کریم و روش و سیره معصومان علیهم‌السلام و دستاوردهای علوم تربیتی در این تحقیق، به ارائه راهکارهای کاربردی و ابزارها در زمینه معادشناسی و پرورش ایمان به معاد بپردازم به گونه‌ای که بتواند پاسخ گوی نیاز مخاطبان، در این زمینه باشد. «ان شاء الله تعالی»

۵. اهداف تحقیق

هدف از انجام این تحقیق ارائه روش‌ها، شیوه‌های دقیق، تأثیر گذار و کاربردی در عرصه تربیت دینی و اعتقادی به کلیه افراد و نهادهایی که به هر نحوی در امر تعلیم و تربیت نقش ایفا می‌کنند و تلاش شده ابزارهای برتر در امر آموزش معرفی گردد تا کمیت و کیفیت بیشتری را در وادی تربیت دینی شاهد باشیم.

۶. سؤالات تحقیق

الف) سؤال اصلی

راهکارهای نهادینه کردن باور به معاد در جامعه چیست؟

ب) سؤالات فرعی

۱. اعتقاد به معاد چیست و چه جایگاهی در هندسه دین اسلام دارد؟
۲. وضعیت موجود جامعه در خصوص معاد باوری چگونه است؟
۳. روش‌های نهادینه کردن باور به معاد کدام اند؟
۴. از چه شیوه‌هایی می‌توان برای نهادینه کردن باور به معاد استفاده کرد؟
۵. ابزارهای لازم در نهادینه کردن باور به معاد کدام است؟

۷. پیشینه تحقیق

در خصوص راه‌های القاء باور معاد در تربی پژوهش و تحقیق مستقلی ارائه نشده به جز فصل چهارم کتاب تربیت دینی آقای دکتر محمد داوودی و قسمت‌هایی از کتاب آقای ناصر باهنر تحت عنوان آموزش مفاهیم دینی همگام با روانشناسی رشد که به این بحث پرداخته‌اند.

در کاوش پیشینه تحقیق به مقالاتی پیرامون همین موضوع برخورد کردم که به اختصار راهکارهایی در آن‌ها مطرح شده بود. از جمله؛ نوشتاری از آقای مهدی نوید در مجله پاسدار اسلام شماره ۱۸۷ در تیر ماه سال ۱۳۷۶ و مقاله‌ای که توسط آقای جمال انصاری نیا نوشته و در وبلاگ «تأثیر اعتقاد به معاد در زندگی دنیوی» قرار داده شده بود که با نقاط ضعف و قوت، اجمالاً به بحث پیرامون چگونگی ایجاد اعتقاد به معاد و آسیب‌شناسی آن پرداخته‌اند.

و در میان پایان نامه‌ها می‌توان به رساله علمی آقای حسین مولودی با عنوان «سیره پیامبر و اهل بیت^{علیهم‌السلام} در تربیت اعتقادی» که البته عام‌تر از بحث مورد نظر این تحقیق می‌باشد، اشاره کرد.

۸. روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق بر اساس روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است. «تحقیقات توصیفی معمولاً وضع موجود را مورد بررسی قرار می‌دهند و ویژگی‌های و صفات آن را مطالعه می‌کنند. سپس به توصیف منظم و وضعیت فعلی آن می‌پردازند. در این نوع تحقیقات نوعاً از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی متون و محتوای مطالب و نیز روش‌های میدانی نظیر پرسش نامه، مصاحبه و مشاهده استفاده می‌شود. این گونه تحقیقات از نظر شیوه نگرش و پرداختن به مسئله تحقیق به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱. تحقیقات توصیفی محض، که محقق صرفاً به کشف و تصویرسازی ماهیت، ویژگی‌ها و وضعیت موجود موضوع و مسئله تحقیق می‌پردازد.

۲. تحقیقات توصیفی - تحلیلی که محقق علاوه بر تصویرسازی آن چه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت مسئله می‌پردازد.^۱

۱. حافظ‌نیا، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، ص ۶۰.

۹. ابزار گردآوری اطلاعات

روش جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق کتابخانه‌ای و منبع اطلاعات اسناد مکتوب است اعم از کتاب‌ها و مقالات. تحقیق با استفاده از ابزار فیش برداری نرم افزاری و رایانه‌ای صورت گرفته است. کلیه کتاب‌ها، مقالات، پایان نامه‌هایی که پیرامون موضوع تحقیق بوده شناسایی و مورد مطالعه و فیش برداری قرار گرفته است. کتابخانه‌های دیجیتالی و اینترنتی و نرم افزارهایی رایانه‌ای بیشترین سهم مطالعاتی این تحقیق را به خود اختصاص داده است.